

Polska ekonomia w postaciach zapisana – cykl seminariów Rady Naukowej PTE

Grażyna Musiał*

Michał Kalecki i jego rola w rozwoju nauki ekonomii

Seminarium naukowe: Michał Kalecki. *Polska ekonomia w postaciach zapisana* (debata w trybie online).

Prelegent: prof. dr Jan Toporowski, profesor ekonomii i finansów Uniwersytetu Londyńskiego przy Szkole Orientalistyki i Afrykanistyki.

Moderator dyskusji: prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska, Honorowy Prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Organizator: Rada Naukowa Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Warszawa, 28 czerwca 2024 r.

Michał Kalecki urodził się 22 czerwca 1899 roku w Łodzi, zmarł 17 kwietnia 1970 roku w Warszawie. Z informacji zawartych w „Kalendarium” znajdującym się w *Dziela* Michała Kaleckiego, redagowanych przez prof. Jerzego Osiatyńskiego, wiadomo, że Kalecki uczęszczał do ośmioklasowej szkoły (gimnazjum) w Łodzi w latach 1910–1914, a potem, z powodu zamknięcia szkół decyzją niemieckich władz okupacyjnych, kontynuował naukę w innym ośmioklasowym gimnazjum w latach 1915–1917, otrzymując świadectwo maturalne. W 1917 roku podjął studia na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Inżynierii Budowlanej, gdzie studiował dwa semestry. Od lutego 1920 do lutego 1921 roku studiował na Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Po czym w lutym 1921 roku przerwał studia i przeniósł się do Gdańska, aby podjąć studia na Politechnice Gdańskiej. Wówczas była to *Die Königliche Technische Hochschule der Freien Stadt Danzig*, uczelnia założona w 1904 roku. Na tej uczelni Kalecki miał uzyskać podyplom i powrócić do Łodzi na krótko przed zakończeniem okresu studiów, tj. w 1925 roku – tak pisał Osiatyński o Kaleckim w „Kalendarium”.

* Dr hab. Grażyna Musiał, prof. UE – Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach; członek PTE Oddział Katowice; e-mail: grazyna.musial@interia.pl.

W *Die Königliche Technische Hochschule...* było wówczas sześć wydziałów: I – Architektura, II – Budownictwo, III – Budowa Maszyn i Elektrotechnika, IV – Budowa Okrętów i Maszyny Okrętowe, V – Chemia, VI – Nauki Ogólne. Studia na wydziałach I-IV trwały cztery lata. Kalecki studiował prawdopodobnie na Wydziale IV – Budowy Okrętów i Maszyn Okrętowych, ale czy otrzymał „podyplom”? O tym będzie jeszcze dalej.

W *Die Königliche Technische Hochschule* wykłady akademickie i egzaminy odbywały się w języku niemieckim. Wykładowcami i asystentami byli Niemcy. W oficjalnych wydarzeniach akademickich uczestniczyła wyłącznie niemiecka społeczność studencka. Około roku 1925 studiowało tam 1600 studentów, z czego 1000 studentów stanowiła społeczność niemiecka, 400 Polaków (z „korytarza polskiego”), a ponadto Szwedzi, Norwegowie, Rosjanie, Grecy, Jugosłowianie. Najwięcej chętnych zgłaszało się na tej uczelni na Wydział Budownictwa, a najmniej na Wydział Nauk Ogólnych.

Sama *Die Königliche Technische Hochschule* była zorganizowana na wzór Politechniki w Akwizgranie, z tym że tam był Wydział Górniczy, a w Gdańsku Wydział Budowy Okrętów i Maszyn Okrętowych. W Trzeciej Rzeszy pisano o poziomie badań i nauczania w *Die Königliche Technische Hochschule*, że jest to „poziom dobry i niezbyt łatwy”. W istocie tak było. Zatrudniony w *Die Königliche Technische Hochschule* w latach 1933–1936 na Wydziale Chemii Adolf Friedrich Johann Butenandt otrzymał w 1939 roku razem z innym uczonym Leopoldem Stiepanem Ruzicką (Jugosławia) Nagrodę Nobla z dziedziny chemii za prace dotyczące hormonów płciowych. Butenandt odrzucił Nagrodę Nobla w 1939 roku, ale zmienił zdanie po upływie 10 lat i w 1949 roku przyjął przypadającą jemu część nagrody. Senat Politechniki Gdańskiej przyznał dla Adolfa Friedricha Johanna Butenandta stopień doktora *honoris causa* tej uczelni 6 października 1994 roku.

Do wyjaśnienia są warunki studiowania Kaleckiego w *Die Königliche Technische Hochschule*. Warunek przyjęcia w poczet słuchaczy tej uczelni głosił, że należy okazać się świadectwem dojrzałości dziewięcioklasowej szkoły średniej. Kalecki uczęszczał dwa razy do ośmioletniego gimnazjum w Łodzi. Ukończył najpierw cztery klasy, a potem uczęszczał dwa lata i otrzymał świadectwo dojrzałości. Z dalszych informacji o regulaminie tej szkoły wynika, że wyszczególniano dwa rodzaje słuchaczy. Byli to regularni studenci oraz wolni słuchacze. Wolni słuchacze nie byli zobligowani do przedłożenia dokumentu ukończenia dziewięcioletniego gimnazjum, ale nie mieli prawa przystępowania do egzaminów i nie mogli otrzymać dyplomu. Regularni studenci mieli po czterech semestrach obowiązkowy egzamin przejściowy, a po dwóch następnych latach studiów egzamin dyplomowy i zostawali inżynierami dyplomowanymi.

W dokumentacji Kaleckiego w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, udostępnionej w 2013 roku, znalazł się zapis o okresie studiów w Gdańsku przypadającym na lata 1921–1925, podczas gdy Osiatyński pisał – jak już wspomniano – że Kalecki powrócił do Łodzi przed końcem studiów i posiadał „półdyplom” uczelni w Gdańsku. Osiatyński nie przekazał informacji o ówczesnej atmosferze w gdańskim środowisku akademickim. Dokumentacja w Archiwum PAN dotycząca Kaleckiego znajduje się w trzech grupach przedmiotowych oznaczonych literami alfabetu, mianowicie: a) Ekonomia, b) Matematyka, c) Technika Budowlana. Punkt „c” zawiera informację o istnieniu opisu patentowego wykonanego przez Kaleckiego i o rejestracji w Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej pod numerem 16.01.1032.

Regulamin studiów w *Die Königliche Technische Hochschule* zawierał uwagę skierowaną do abiturientów uczelni posiadających stopień inżyniera dyplomowanego, że po wykonaniu samodzielnej dalszej pracy, która nosiłaby element nowości, będzie można starać się o stopień doktora inżyniera. Dla absolwentów tej uczelni była możliwość habilitacji i stanowiska docenta prywatnego na wszystkich wyższych uczelniach III Rzeszy.

W „Kalendarium” widnieje informacja, że Kalecki był po studiach autorem opisu patentowego nr 12 702 z dnia 2 sierpnia 1929 roku i posiadaczem patentu przyznanego w roku następnym przez Urząd Patentowy. Patent dotyczył żelbetowego stropu dwupłytkowego.

Z powyższego można wnosić, że jeśli Kalecki studiował trybem określonym jako „regularny”, to powinien po dwóch latach zdawać egzamin przejściowy, a po dwóch następnych latach egzamin dyplomowy. Nie ma informacji o „półdyplomach”. A jeśli studiował w trybie określanym jako „wolny student”, nie miał prawa zdawać jakichkolwiek egzaminów i otrzymać dyplomu. W ogóle nie ma informacji, czy bez egzaminu przejściowego można było słuchać wykładów

na trzecim i czwartym roku studiów. Natomiast jest informacja, że Kalecki był autorem opisu patentowego o numerze 16.01.1032. Wykonał pracę, która zawierała element nowości. Czynił więc zadość wymaganiom *Die Königliche Technische Hochschule der Freien Stadt Danzig* co do wykazania się potencjałem twórczym swojej osobowości.

Zanim Kalecki oddał się studiom politechnicznym w Wolnym Mieście Gdańsku, studiował od lutego 1920 do lutego 1921 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Wybrał Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, na którym prowadzone były wykłady kursowe i monograficzne. Na przykład wykład kursowy z logiki matematycznej trwał trzy lata. Do tego dochodziły ćwiczenia, proseminaria i seminaria oraz wykłady monograficzne. W latach 20. XX wieku sformułowany został na tym Wydziale program badawczy nad podstawami różnych teorii matematycznych, zwłaszcza teorii mnogości, rozwijana była również topologia (Wacław Sierpiński).

W tym samym czasie, co Kalecki, studiował na Wydziale Matematyczno-Filozoficznym Alfred Tarski (do 1923 r. Tajtelbaum), był to okres od 1918 do 1924 roku. Tarski był jedynym doktorantem Stanisława Leśniewskiego. To były początki znanej potem w świecie warszawskiej szkoły logiki. Kalecki chyba lubił matematykę, dlatego też ją wybrał, chociaż, jak się okazało, na krótko, jako przedmiot studiów. Świadczy o tym już we wstępie do książki *Próba teorii koniunktury* (1933 r.) następujące zdanie: „Na drodze tej otwiera się możliwość matematycznego traktowania wahań koniunkturalnych, przy czym znalazły tu zastosowanie metody rozwinięte w pięknej pracy Jana Tinbergena o cyklu budowy okrętów” [Kalecki 1933/1979, s. 99–100]. Kalecki upatruje piękna pracy Tinbergena ze względu na język matematyki, którego używał autor. Nic dziwnego, że Kalecki cenił rozważania Jana Tinbergena. Tinbergen był doktorem fizyki, używał notacji semantycznej, obronił pracę doktorską w 1929 roku. Pracował w Centralnym Biurze Statystycznym, a dopiero od 1933 roku był profesorem w Netherlands School of Economics. A książka Kaleckiego *Próba teorii koniunktury* jest publikacją o dużym zakresie stosowania w tekście języka sformalizowanego w zdaniach egzystencjalnych. Drugi rozdział tej książki nosi tytuł *Rozwinięcie matematyczne*. Zdaniem Kaleckiego to ścisła forma wykładu umożliwia jasną i owocną dyskusję. Kalecki prowadził w rozdziale drugim dyskusję z tezami Tinbergena na poziomie wyższej matematyki [Kalecki, 1979, s. 97].

Kalecki wniósł znaczący wkład w rozwój światowej ekonomii minionego wieku. Jego dorobek stanowią 552 publikacje, wśród których znajduje się wiele prac o charakterze fundamentalnym. Spuścizna naukowa Michała Kaleckiego cieszy się nieustającym zainteresowaniem. Jednakże ekonomia Kaleckańska wykształciła się i rozwijała jako nurt współczesnej ekonomii głównie

za granicą. Kalecki władał językiem rosyjskim, niemieckim, francuskim. Podejście do teorii Kaleckiego wymaga nakreślenia zmian, jakie zachodzą w literaturze światowej, a dotyczą zarówno prac własnych Kaleckiego, jak i prac różnych autorów nawiązujących do jego teorii. Michał Kalecki należy obok Oskara Langego do najwybitniejszych myślicieli XX wieku.

W latach 30. XX wieku Oskar Lange, a także John Hicks (1904–1989), Harold Hotelling (1895–1973) i Paul Anthony Samuelson (1915–2009, nagroda Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii – 1970) byli współtwórcami tego, co określa się mianem „złotej dekady” w gospodarce amerykańskiej. Za taką dekadę uważana była trzecia dekada XX wieku. Praca Langego *On the Economic Theory of Socialism* (O ekonomicznej teorii socjalizmu, 1936–1937) była najbardziej wpływową książką w nauczaniu całej generacji Amerykanów znaczenia ogólnej teorii równowagi w ekonomii.

Wkład Michała Kaleckiego w rozwój ekonomii jako nauki dotyczy teorii koniunktury, czynników podziału dochodu narodowego oraz teorii wzrostu gospodarczego. Głównymi problemami, które badał Kalecki, były zagadnienia dynamiki ekonomicznej. Zintegrował on dynamikę makroekonomiczną z teorią dystrybucji, cykli gospodarczych i wzrostu.

Kalecki przedstawił wiele prac o problemach koniunktury i cyklu gospodarczego. Według niego o przebiegu koniunktury decydują takie główne czynniki, jak: poziom płac, poziom wydatków konsumpcyjnych i inwestycyjnych, różnica pomiędzy oszczędzaniem a akumulacją kapitału, prowadzenie skutecznej polityki antykryzysowej. Próba teorii koniunktury – to tytuł pierwotnego tekstu książki, który opublikowano w lipcu 1933 roku.

Wcześniej nad tym tekstem była prowadzona dyskusja w Instytucie Badań Koniunktury Gospodarczej i Cen w Warszawie, gdzie był zatrudniony Kalecki. Udział w dyskusji nad tekstem Kaleckiego brał S. Pszczołkowski, który został zwolniony z Instytutu w listopadzie 1931 roku. Podczas europejskiej konferencji naukowej Towarzystwa Ekonometrycznego (europejskiej dlatego, że Towarzystwo organizowało konferencje naprzemiennie, raz u siebie na kontynencie amerykańskim, a raz w Europie Zachodniej) w Leyden, od 30 września do 2 października 1933 roku, Kalecki przedstawił referat poświęcony problemom cyklu gospodarczego. Na tej konferencji były prezentowane dwa inne referaty również na temat cyklicznych wahań koniunktury – Jana Tinbergena (1903–1994), Holandia oraz Ragnara Antona Kittila Frischa (1895–1973), Norwegia, czyli łącznie były trzy referaty o cyklach: Tinbergena, Frischa oraz Kaleckiego, i dwa różne wyniki. Tinbergen mówił o teorii cyklu w budowie statków. Frisch przedstawił model wahań cyklicznych oparty na opóźnieniu między udzieleniem a wykonaniem zamówień inwestycyjnych

oraz na sumującym się oddziaływaniu zaburzeń przypadkowych. Frisch oszacował, że przeciętny czas trwania budowy urządzeń wytwórczych wynosi 3 lata, a Kalecki oszacował, że wynosi 0,6 roku, czyli jest krótszy, to jest bardziej korzystny dla gospodarki. Referat Kaleckiego wywołał zainteresowanie. Dyskusyjny był problem rodzaju wahań i amplitudy tych wahań. Kaleckiemu przypisuje się pogląd o stałości amplitudy wahań koniunkturalnych.

Ostatecznie w podsumowaniu obrad tej konferencji Tinbergen odniósł się z aprobatą do modelu Kaleckiego, a Frisch niestety nie. Oskar Lange, również uczestnik tej konferencji, uznał wartość modelu Kaleckiego i ocenił ten model pozytywnie. Trzydzieści sześć lat później, jakie minęły od czasu tej konferencji, 8 grudnia 1969 roku Holender Jan Tinbergen oraz Norweg Ragnar Anton Kittil Frisch zostali uhonorowani nagrodą Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii za rozwój i zastosowanie modeli dynamicznych do analizy procesów ekonomicznych.

W związku z książką *Próba teorii koniunktury* wydaną w 1933 roku Kalecki otrzymał dwa lata później stypendium naukowe Fundacji Rockefellera i od tego czasu przez bez mała 20 lat, wraz z żoną Adelą Kalecką z domu Sternfeld, przebywał za granicą. Małżeństwo Kaleckich wróciło do Polski w roku 1955. Zarówno Kalecki, jak i Lange korzystali ze stypendium Fundacji Rockefellera. Z dokumentów archiwalnych tej Fundacji wynika, że nie przyznała ona stypendium grupie polskich uczonych – matematyków, którzy ubiegali się o stypendium, wskazując Uniwersytet w Getyndze (Göttingen – Niemcy) jako miejsce, gdzie pragnęli podjąć badania w pierwszej połowie lat 30. XX wieku. Fundacja motywowała negatywną odpowiedź tym, że nie udziela pomocy osobom z krajów słabo rozwiniętych. Dwuletnie stypendium otrzymał Alfred Tarski z Uniwersytetu Warszawskiego, który wykorzystał je na staże naukowe w Pradze i Wiedniu oraz University of California w Berkeley, gdzie osiadł i rozwinął swoją szkołę logiki. Tarski stał się później jednym z największych logików w historii.

To, co było przedmiotem dyskusji Kalecki – Tinbergen – Frisch, a potem także Holme na tej konferencji, to podejście do ujęcia przez Kaleckiego dynamiki gospodarki kapitalistycznej. Kalecki w swoich następnych pracach pisanych na temat dynamiki gospodarczej przemyślał swoje początkowe założenie o stałości wahań i je zmienił. Przyjął założenie głoszące istnienie zaburzeń w gospodarce i określił je jako jeden z czynników wyznaczających precyzyjnie cykle koniunkturalne.

W roku 2005 Grażyna Musiał zorganizowała samodzielnie (jednoosobowo) ogólnopolską konferencję naukową na temat twórczości Michała Kaleckiego, po której ukazała się książka *Twórczość naukowa Michała Kaleckiego i jej znaczenie w teorii ekonomii* [Musiał, 2006]. Publikacja licząca 422 strony

skała się z trzech części podzielonych na 23 rozdziały i bibliografię po każdym z nich. Dwudziestu trzech autorów z różnych ośrodków akademickich, w tym dwoje z zagranicy, wypowiedziało się na wiodące tematy w dorobku Kaleckiego. Oto niektóre z nich: *Idea podatku linowego w świetle teorii efektywnego popytu* (Kazimierz Łaski), *Alternatywny model polityki fiskalnej opartej na dynamicznej teorii opodatkowania Michała Kaleckiego* (Adam Szeworski), *Ogólne refleksje na temat aktualności „Dziela” Michała Kaleckiego* (Alojzy Melich), *Zagadnienia równowagi a problematyka wzrostu* (Edward Łukawer), *Formuła wzrostu Michała Kaleckiego z perspektywy ekonomii neoklasycznej* (Michał Gabriel Woźniak), *Kalecki a Beveridge – dwa programy pełnego zatrudnienia z czasów II wojny światowej* (Dariusz Grzybek), *Teorie płac Michała Kaleckiego a ekonomia postkeynesowska* (Marta Sora, obecnie: Marta Kightley, wiceprezes Narodowego Banku Polskiego, pierwszy zastępca prezesa Narodowego Banku Polskiego), *Prace matematyczne Michała Kaleckiego* (Andrzej Schinzel, Instytut Matematyki, Polska Akademia Nauk), *O metodologicznych aspektach ekonomii w ujęciu Michała Kaleckiego* (Grażyna Musiał).

Rozpatrywana na nowo twórczość Kaleckiego ukazuje, jak wiele jego uwagi pochłaniały zagadnienia dynamiki gospodarczej. Zajmując się zagadnieniami akumulacji kapitału i wzrostem gospodarczym, wykazał, że stanowią one klucz do zrozumienia całego mechanizmu systemu gospodarczego w badanym przez niego stadium społeczeństwa kapitalistycznego. Walorem twórczości Kaleckiego jest używanie i stosowanie w publikacjach kategorii ekonomicznej „kapitał” w tym samym rozumieniu, to jest przydawanie tej kategorii tego samego sensu znaczeniowego. Wtedy, gdy omawiał kapitalizm jako stadium rozwoju społeczeństwa, jak też gdy pisał o redystrybucji dochodu narodowego z perspektywy walki klas, o „reformie przełomowej” w kapitalizmie czy wszystkich typach podatków, włączając podatek od majątku.

Pani prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska, Honorowy Prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, nazywa ten ostatni wymieniony typ podatku – podatkiem od próżniaczego majątku w artykule recenzyjnym książki Jana Toporowskiego pt. *Michał Kalecki. Biografia intelektualna* [Mączyńska, 2023]. Termin „próżniaczy” jest nawiązaniem do książki amerykańskiego socjologa, Norwega z pochodzenia, zatytułowanej *Teoria klasy próżniaczej*, wydanej w 1899 roku – Thorsteina Veblena. Veblen poruszył problem wartości w sensie aksjologicznym w społeczeństwie amerykańskim. Wysoki status społeczny ma wynikać z położenia materialnego członków społeczeństwa, demonstruje on satysfakcję z posiadanego zasobu dóbr materialnych. Od zgromadzonego zasobu powinno się uiszczać podatek, dlatego pojęcie „próżniaczy majątek” powinno być intensywnie stosowane.

Jako przykład można podać publikację *Walka klas a podział dochodu narodowego*. Jest to ostatni tekst Kaleckiego, który złożył w marcu 1970 roku w języku angielskim (tytuł brzmiał *The Class Struggle and Distribution of National Income*) do czasopisma „Kyklos”. Jest to kwartalnik zawierający międzynarodowy przegląd nauk społecznych, wydawany od 1947 roku w Bazylei (Szwajcaria). Artykuł Kaleckiego ukazał się w „Kyklos” w 1971 roku, w numerze 1. Został przetłumaczony na język włoski, hiszpański, węgierski, japoński, szwedzki, niemiecki, portugalski. W języku polskim po raz pierwszy ten tekst Kaleckiego w tłumaczeniu Jerzego Osiatyńskiego opublikowano w tygodniku „Życie Gospodarcze” w 1976 roku, numer 16, strona 11. Ujęcie struktury klasowej kapitalizmu, jaką zastosował Kalecki na potrzeby swoich badań, sprowadzało się do wyszczególnienia właścicieli kapitału z jednej strony oraz właścicieli siły roboczej z drugiej. Kaleckiemu chodziło o oszczędności i inwestycje. Pisał w tekście *Walka klas a podział dochodu narodowego*, co następuje: „Możemy realistycznie przyjąć, że robotnicy wydają swoje dochody w całości i natychmiast” [Kalecki, 1980, s. 126].

Dziś już wiadomo, że oszczędności klas pracowniczych w XXI wieku mają różne formy i postaci. Występują tradycyjne formy oszczędności, do których należą konta bankowe. Nowoczesne formy oszczędności występują w formie oszczędności dobrowolnych, współdobrowolnych i przymusowych. Wymienić tu należy fundusze inwestycyjne, polisy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne. W ekonomii politycznej twierdzi się, że kapitalizm jako stadium rozwoju społeczeństwa ma zdolność do wykorzystywania do swoich potrzeb oszczędności klas pracujących. Fundusze emerytalne są *de facto* odroczonym wynagrodzeniem za pracę świadczoną przez pracowników najemnych. Gdy przybierają postać funduszu, stają się częścią kapitału. Korzyści uzyskują właściciele kapitału.

Michał Kalecki jest ważną postacią w polskiej ekonomii XX wieku. Wyraźnie zaznaczyła się jego naukowa indywidualność i duchowa niezależność w środowisku akademickim. Jego prace naukowe są czytane i dyskutowane oraz stanowią podstawę studiów uniwersyteckich. Aktualna jest jego koncepcja, według której o podziale dochodów ostatecznie decyduje walka klasowa w gospodarce otwartej, a podatek od majątku oczekuje na wdrożenie.

Kłopotliwe problemy nauki ekonomii

Dokonania naukowe Michała Kaleckiego ujęte w liczbach na podstawie danych z Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie pozwalają przedstawić dorobek tego uczonego w następujący sposób.

Kalecki był promotorem trzech prac doktorskich: jednej w języku polskim (1967 rok) oraz dwóch w języku angielskim – o gospodarce Indii (1967 rok)

i krajach mniej rozwiniętych (1968 rok). Kalecki konsultował i recenzował następujące habilitacje:

1. Zofia Dobrska (1964), *Wybór technik produkcji w krajach gospodarczo zacofanych*.
2. Henryk Flakierski (po 1962), *Studium o stopie akumulacji w USA i w Anglii w latach 1929–1962*.
3. Stanisław Gomułka, b.tyt., b.d.
4. Zbigniew Kamecki (1965), *Zagadnienia wewnętrznej i międzynarodowej równowagi płatniczej*.
5. Aleksander Łukasiewicz (b.d.), *Problem przyspieszonego wzrostu gospodarki socjalistycznej a teoria Grigory Alexandrowicha Feldmana*.
6. Jacek Marecki (1962), *Ekonomiczne i organizacyjne problemy przestępczości gospodarczej*.
7. Ignacy Sachs (1962), *Handel zagraniczny a rozwój gospodarczy krajów zacofanych*.
8. Władysław Sadowski (b.d.), *Optymalna kapitałochłonność i optymalny okres odtworzenia*.
9. Kazimierz Studentowicz (1965), *Ewolucja zasad polityki pieniężnej w ustroju kapitalistycznym*.
10. Adam Szeworski (b.d.), *Cykl koniunkturalny a interwencjonizm państwowy*.

Ponadto Kalecki wykonał opinie i oceny działalności naukowej następującym pracownikom naukowym w kraju i za granicą. Byli to: 1. Włodzimierz Brus, 2. Izabela Budzyńska, 3. Irena Chodakowa, 4. Maurice Dobb, 5. Julio Gallardo, 6. Stanisław Gomułka, 7. Włodzimierz Hagemeyer, 8. Wiktor Herer, 9. Cezary Józefiak, 10. Juliusz Katz-Suchy, 11. Jerzy Kleer, 12. Zygmunt Knyziak, 13. Józef Konczewicz, 14. Joanna Kotowicz-Jawor, 15. Zygmunt Kozłowski, 16. Jan Kula, 17. Jan Kulig, 18. Kazimierz Łaski, 19. Aleksander Markowski, 20. Mieczysław Mieszczankowski, 21. Bronisław Miszewski, 22. Domenico Mario Nuti, 23. Józef Pajestka, 24. Ignacy Rzędowski, 25. Ignacy Sachs, 26. Vir Badahur Singh, 27. Dymitr Sokołow, 28. Gabriel Temkin, 29. Jerzy Tepicht, 30. Waław Wilczyński, 31. Krystyna Winauer, 32. Adam Zwas. Powyższe informacje pochodzą z aneksu nr 3 Archiwum PAN.

Recenzje wykonane przez Kaleckiego i polemiki, konferencje międzynarodowe i sympozja z udziałem Kaleckiego lub poświęcone Kaleckiemu – łącznie aneksy nr 3 i 8–11 tworzą około 400 opisów bibliograficznych dopełniających wyobrażenie o kręgu osób pozostających w zasięgu oddziaływania idei, koncepcji i teorii głoszonych przez Kaleckiego. Grono uczniów i kontynuatorów dorobku Kaleckiego, rozwijających poszczególne fragmenty jego dzieła, to duży potencjał intelektualny. Wysokie tempo pracy Kaleckiego i osób związanych z Kaleckim oraz rosnąca liczba publikacji sprawiły, że powiększał się dystans do mniej twórczych zespołów naukowych. Wzrastające niezadowolone z dominacji Kaleckiego wobec otoczenia znalazło wyraz w dwóch konferencjach. Wysoka ranga instytucjonalna jednostek, które je przeprowadziły, miała dodać ważności wydarzeniom, które się odbyły.

Chodzi o konferencję w Centralnej Szkole Partyjnej przy KC PZPR na początku maja 1968 roku. Wiesław Iskra zauważył w referacie, że jest on (tj. Kalecki) „więźniem fetyszyzmu kapitałowego” i że propaguje model wzrostu o „astrukturalnym charakterze”. (Wypada nadmienić, że członek korespondent PAN, profesor filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Leszek Nowak, wysoko cenił model Kaleckiego, napisał o tym modelu książkę [Nowak, 1972]). Z kolei dwudniowa konferencja, która odbyła się w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie 17–18 czerwca 1968 roku, miała wyjaśnić *Główne problemy ekonomii politycznej oraz jej nauczania*. Referaty wygłosili profesorowie: Dymitr Sokołow, Janusz Górski, Henryk Chołaj, Bronisław Minc i Ryszard Cheliński. Zamierzone cele konferencji nakierowane były na realizację efektów dydaktycznych, podczas gdy dorobek Kaleckiego dowodzi, że wymiar naukowy dociekań był tym, czemu poświęcał on wszystkie swoje badania.

Rok później po tych dwóch wydarzeniach John Kenneth Galbraith z Harvard University, Cambridge, MA, 25 czerwca 1969 roku przesyłał Kaleckiemu życzenia z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin. Kalecki przebywał wówczas w Cambridge University, England. Galbraith pisał: „Do dziś jestem zaskoczony liczbą osób w Warszawie, które przedstawiają Pańskie idee bez łączenia ich z Pańskim nazwiskiem. Co więcej, czasami używają nazwiska Kalecki w sposób całkiem abstrakcyjny”. I dalej „Pana miejsce w świecie jest prawie niepowtarzalne” [List Galbraitha..., 1981].

Na zakończenie należy stwierdzić, że Michał Kalecki zastosował matematyczne struktury do modelowania wybranych własności świata materialnego. W pewnym sensie wyprzedzał on swoją epokę, czym przysporzył kłopotów sobie, a nie tym, którzy go nie rozumieli.

Bibliografia

- Kalecki M. [1933/1979], *Próba teorii koniunktury*, w: *Dzieła*. Tom I. *Kapitalizm. Koniunktura i zatrudnienie*, Warszawa 1979, s. 99–100.
- Kalecki M. [1979], *Dzieła*. Tom I. *Kapitalizm. Koniunktura i zatrudnienie*. Dodatek drugi. Warszawa.
- Kalecki M. [1980], *Dzieła*. Tom 2. *Kapitalizm. Dynamika gospodarcza*, Warszawa.
- List Galbraitha do Kaleckiego z 25 czerwca 1968 roku [1981], *ZWROT. Solidarność SGPiS*, nr 6(10) 17.04.1981.
- Mączyńska E. [2023], Lektura obowiązkowa. Jan Toporowski: Michał Kalecki. Biografia intelektualna, *Gazeta SGH. Pismo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie* nr 1(371), s. 88–89.
- Musiał G. (red. nauk.) [2006], *Twórczość naukowa Michała Kaleckiego i jej znaczenie w teorii ekonomii*, Katowice.
- Nowak L. [1972], *Model ekonomiczny. Studium z metodologii ekonomii politycznej*, PWE, Warszawa.